

MARÓTI EGON „A KALÓZKODÁS SZEREPE A RÓMAI POLGÁRHÁBORÚKBAN”
CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

Az 1955. július 1-én Moravesik Gyula akadémikus elnöklésével megtartott vitán elsőnek MARÓT KÁROLY, a M. T. Akadémia levelező tagja mondta el opponensi véleményét. Első kifogása a polgári tudomány eredményeinek a jelölt részéről hangoztatott lebecsülése ellen szólt; ugyanakkor megállapította, hogy az újat ígérő disszertáció nem haladja túl az átlag-régit, sőt egyes pontokon alatta marad a polgári tudósok legjobbjainál látható alaposágnak. A dialektikus materializmus által megkövetelt egységben látása a különböző eseményeknek nem mindig érvényesül a dolgozatban. A tárgyalt rövid korszakot történeti jelentőségének meg nem felelően igyekeznek túlzott fontosságúnak feltüntetni, s a kalózkodás fogalmának kissé öncélúan erőltetett definíciójához szükséges összes jegyet belőle kihámozni. Közben olykor elhanyagolja rabszolgák és kalózkok megkülönböztetését: nem veszi eléggé figyelembe a szabad szegények, az elnyomott itálikusok és a felkelő provinciák szerepét a köztársaság válságának kirobbanásában; nem tisztázza kellőképpen egyes, a kalózkodással kapcsolatos jogi fogalmak pontos értelmét, pl. az ún. „Kaperei” fogalmát. Másfelől a tárgyalt korszak római kalózkodását nemcsak a korszak római történetének egyéb jelenségeitől tartja olykor indokolatlanul külön, hanem elmulasztja az antik kalózkodás egész történetének folyamatába is beállítani az előzményeket, a kalózkodás történeti fejlődését áttekinteni. Kiindulási pontul az a tény kínálkozik, hogy a kalózkodásnak a homéroszi időktől kezdve soha nem volt sajátlagos, magát a kalózságot megnevező neve. A homéroszi korban a foglalkozás egyáltalán nem volt alantas, sőt a kockázat kiemelésével még bizonyos dicsőséget is társítottak a fogalomhoz. Ugyanez az engedékenység a későbbi ókori, sőt az újkori elnevezésekben is megvan.

Kifogásolta továbbá az opponens a dolgozat szerkezeti felépítését, a „sokszor teljesen logika-ellenes szövegekkel űzött visszaéléseket”, a pontatlan idézéseket és a stílusbeli pongyolaságokat. Ugyanakkor kiemelte a szerző szorgalmát, olvasottságát, jó filológiai és történeti iskolázottságát, kritikai érzékét, történeti ábrázoló képességét, eredeti gondolkodást eláruló részleteket, megjegyzéseket. Az értekezést alkalmasnak minősítette arra, hogy megvédésével szerzője elnyerje a kandidátusi fokozatot.

Az értekezés másik opponense BORZSÁK ISTVÁN professzor, a nyelvtudományok kandidátusa volt. Helyeselte a témaválasztást és annak indokolását. A kalózkodás kutatásának igazi fontosságát az a felismerés adta meg, hogy a kalózkoktól szervezett emberrablás a rabszolgatartó társadalmi rend szerves alkotórésze. A polgárháború korának kiemelését indokolja, hogy ekkor érte

el az ókori kalózkodás a legnagyobb elterjedését, s így a kalózkodás és a római birodalom általános helyzetének kölcsönhatása ebben a korszakban különösen jól vizsgálható. A kalózkodásnak a szerzőtől adott meghatározása az opponens véleménye szerint nem általános érvényű, sőt még a tárgyalt korszakra vonatkozólag sem teljes. A polgárháborúk korának vázlatos áttekintése nem kandidátusi dolgozatba való. Kilikia kiemelkedő szerepét a kalózkodásban a dolgozat nem magyarázta kellőképpen, nem tért ki sajátos földrajzi adottságaira. Az illyr kalózkodást összefoglaló fejezet a dolgozat időbeli elhatárolásának vitathatóságát mutatja: a korábbi adriai kereskedelem ismertetése nélkül levegőben lóg a rómaiak illyricumi terjeszkedésének tárgyalása. A Szicília körüli kalózkodás vizsgálata a Verres-beszédek alapján jól megoldott része a dolgozatnak. A többi fejezet érdeme nem annyira az eredetiségben, mint inkább a téma rendszeres feldolgozásában, a szorgalmas anyaggyűjtésben van. Az ábrázolás nem mindig áll arányban az esemény fontosságával, gyakran indokolatlanul terjengős. Máskor viszont egyéni állásfoglalásait jegyzetekbe rejti a szerző. A korábbi szakirodalmi kritikai vizsgálatában helyes megjegyzések vannak, de a felhasznált munkák tartalmi kivonatolása fölösleges. Néhány tárgyi tévedés, hiányosság és stilisztikai megjegyzés után Borzsák professzor a dolgozatot a vita alapjául elfogadta.

A vitában elsőnek SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU, a történettudományok kandidátusa szólalt fel. Felhívta a figyelmet arra, hogy igen tanulságos valamely gonosztettre vonatkozólag az uralkodó osztályok véleményét és felfogását rögzítő jogalkotást megvizsgálni. Ilyen vizsgálatból a kalózkodás kérdésében is érdekes tanulságok adódnának. Éles különbségtevést ajánlott a szó szoros értelmében vett osztályharc-jelenségek és az egyszerű bűnözés esetei közt.

DOBROVITS ALADÁR, a történettudományok kandidátusa a témaválasztás helyességéről beszélt, majd rámutatott az egyértelmű definíció nehézségére: aki az egyik fél szemében kalóz, a másikéban esetleg nem az. A kalózkodás történetének visszafelé az ókori kelet nagy kulturááiig és előre a népvándorlás koráig kiterjedő vizsgálata kívánatos lett volna. Kitűnt volna ebből, hogy voltak periódusok, amikor a kalózkodást az államok általában elismerték, s olyanok is, amikor államilag támogatott és eltűrt mesterség volt.

HORVÁTH ISTVÁN KÁROLY aspiráns kiemelte azt a tényt, hogy Maróti elsősorban a kalózkodás társadalmi összefüggéseire igyekezett felhívni a figyelmet, ugyanakkor egyes elvi tisztázatlanságokat kifogásolt. Hiányolta annak a tisztázását, hogy a kilikiai társadalom melyik rétegeből kerültek ki a kalózkodók, s általában, a római birodalom lakosságának vagy a környező területek népeinek melyik rétegei azok, amelyek a kalózzá válással vállalták a hivatalos társadalomból való kiközösítetést. Nem látta kellően megvilágítva, hogy a római rabszolga-ellátás, illetve rabszolgakereskedés alakulása mennyiben befolyásolta a kalózkodás i. e. I. századi fejlődését. Nyitva maradt az a kérdés is, miért szorult rá Róma az i. e. II. században, a nagy hódító háborúk idején a kalózkodók rabszolgaszállító szerepére, s mi magyarázza, hogy az I. sz. közepe táján viszont annyira nélkülözni tudta őket, hogy teljes megsemmisítésükre is gondolhatott. Ugyanakkor a dolgozat a legtöbb esetben rámutatott azokra az összefüggésekre, amelyek a római rabszolgatartó társadalom belső fejlődése és a kalózkodás alakulása szempontjából döntő jelentőségűek.

FERENCZI ENDRE is kiemelte a tárgyválasztás helyességét. A kilikiai, illyr vagy ligur kalózkodók működését illetően a gazdasági-társadalmi tényezők elsőbbségére mutatott rá a földrajziakkal szemben. Hangsúlyozta, hogy az

ókori írók is tudatosan félrevezetnek és elleplezik a kalózság jellegének igazi vonásait, azt, hogy a kalózság éppen az itt tárgyalt korszakban a rabszolgatartó renddel szembeni általános elégedetlenség egyik tünete volt. Nem véletlen, hogy a kalózok mindenütt ott voltak, ahol a római hódítók ellen folyt valahol a harc. Tanulságos, hogy a kalóz római jogi meghatározása szinte azonos a rabszolgáéval. Nagyon érdekes volna mélyebben megvizsgálni, mi volt az oka annak, hogy a felkelő rabszolgák és a kalózok mégsem tudtak összefogni a döntő pillanatokban, annak ellenére, hogy a kalózok között a szökött rabszolgák arányszáma igen jelentős volt. Nyilván el kellene jutni így ahhoz is, hogy a kalózok akkor, amikor a római rabszolgatartó társadalom elszánt ellenségei voltak, másfelől maguk is rabszolgatartókká váltak, és a rabszolgák felszabadítása, illetve felkeléseik sikere az ő létüket is alapjában fenyegette volna. Ez természetesen nem érinti azt a rendkívül fontos történeti szerepüket, hogy tevékenységükkel így is kimélyítették a köztársaság rabszolgatartó rendszerének válságát.

MARÓTI EGON a hozzászólásokra adott válaszában egy-két esetben azonnal reflektált a felvetett kérdésekre. Rámutatott, hogy nem arról van szó, mintha Rómának a 70-es években már nem lett volna szüksége rabszolgákra vagy arra, hogy a kalózokat felhasználja rabszolga-szerzésre, hanem éppen ellenkezőleg, az volt a helyzet, hogy ekkor már nem volt mód erre. Kilikia szerepére vonatkozólag egyetértett azzal, hogy a földrajzi tényező, amelynek szerepét ő is hangsúlyozta, távolról sem egyedülálló, csak a többinél jobban megfogható. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az ókorban a termelő eszközök fejletlensége illetve lassú fejlődési üteme miatt a földrajzi és természeti viszonyok nagyobb szerepet kaptak a társadalmi fejlődésben, mint az újkorban Európában. Önmagában is szembevetendő, hogy az ókori kalózbázisok ugyanazonokon a helyeken voltak, mint a későbbiek egészen a XVIII. századig.

Az opponenseknek válaszolva először az értekezés bevezető részét ért bírálatokkal foglalkozott. A szerkezetre, aránytalanságokra, terjengősségre, a stílusra és idézőmódra vonatkozó kifogásokat elfogadta. Ugyanakkor sajnálattal állapította meg, hogy az értekezés legfontosabb részeire vonatkozóan konkrét megjegyzést sem pozitív, sem negatív értelemben nemigen kapott. Az illyr kalózkodás rajza valóban szervesen illeszkedik a munkába, de ez megfelel a történeti tényeknek: nem volt szerves összefüggése az e korban főszerepet játszó kilikiai kalózkodással.

Az opponensek véleményeinek másik csoportját a jelölt nem fogadta el. Ezek, mint mondta, részben egymásnak is ellentmondók, részben olyan megállapításokat tulajdonítottak neki, amelyeket nem tett vagy félreértették mondanivalóját. Nem vették kellően figyelembe azt a programszerű mondatát, amely szerint „vázolnunk kell a kalózok tevékenységének alakulását, a kalózkodás e korszakban megtett fejlődési szakaszait, a Rómával kialakult viszonyuk változásait”. Ebben benne van fő célkitűzése, hogy a kalózkodást más történeti jelenségekkel és tényezőkkel együtt, kölcsönhatásban tárgyalja, nem pedig történeti összefüggéséből kiragadva. A dialektikus tárgyalásmódnak ezt az alapvető követelményét nem sérti meg, ha a kalózkodás történetét nem kezdeteitől tárgyalja, mert szó sem lehet arról, hogy ez a történet egységes, folyamatos, hézagatlan. Így nem tudja elfogadni azt, hogy Róma történetének a polgárháborúk korabeli magyarázatához szükséges lett volna a századokkal a város alapítása előtti kalóz-vállalkozások áttekintése, mert ezek nem szerves előzményei a kilikiai kalózságnak.

Indokolatlannak tartotta az elődök munkáinak értékelésével kapcsolatos megjegyzéseket is. Érdemeiket mindenhol elismerte, munkájuk eredményét felhasználta, de ez jól megfér téves, elavult nézeteik bírálataival.

Ami a polgárháborúk korának kiragadását illeti, ezt indokolta egyfelől az, hogy a kalózság ebben a korszakban volt a legelterjedtebb, másfelől az, hogy „ez az egyetlen korszak az ókor folyamán, mikor egy meghatározott területről (Kilikia) kiinduló kalóz-erők az egész Földközi-tenger területén tevékenykednek”. Külön jelentőséget ad még ennek a tevékenységnek, hogy e korban szinte az egész Földközi-tenger melléke egységes birodalom felügyelete alá került, s a kalózok hatalma olyan nagy volt, hogy miatta a birodalom fővárosát is éhinség fenyegette.

A kalózkodás definícióját, amelyet mindkét opponens kifogásolt, nem tartja az egész ókorra érvényesnek, sőt hangsúlyozta, hogy „ilyen általános érvényű meghatározás reális talajon nem nyerhető és konkrét viszonyokra nem alkalmazható”. A továbbiakban több konkrét esetet elemezve megpróbált éles különbséget tenni a kalózkodás és az államok szervezett rablóhadjáratai között, s kimutatta, hogy az antik államjog is különbözőkként kezelte ezeket. A kalózkodás szerinte világosan elkülönült más foglalkozásoktól, s antik definíció fennmaradásának hiánya nem szól ez ellen. A homéroszi eposzokban leírt helyzet nem hasonlítható a késő köztársaságkorihoz; ekkor a kalózság már nem alkalmi vállalkozás, hanem állandó foglalkozás volt.

A jelölt szerint a fő ellentét közte és Marót közt a rabszolga felkelések értékelésében van, amelyeket utóbbi nem tart alapvető fontosságúaknak. A kilikiai kalózság fellendülésének földrajzi tényezőit hangsúlyozta, de ezeket nem tekinti egyedüli fontosságúaknak.

MARÓT KÁROLY a jelölt válaszára reflektálva fenntartotta azt, hogy a dolgozatban a régi kutatás elmarasztalásának erőltetett jellege van, s hogy a tárgyalásban a kalózkodás és a polgárháború története nem olvadt fel egymásba. BORZSÁK ISTVÁN rövid megjegyzése, majd a jelölt válasza után az opponensek és a jelenlevők Maróti Egon válaszát elfogadták. A bíráló bizottság megállapította, hogy „a jelölt a vita során bebizonyította, hogy dolgozatának mind tárgyválasztását, mind alapvető tételeit képes megvédeni, ha érvelése többször nem felelt is meg a tudományos tárgyilagosság követelményeinek. Bár dolgozatában a tudományos feldolgozásnak őáltala is elismert fogyatékoságai vannak, ezeknek kiküszöbölésére reményt nyújtott”. Mindezek alapján a bíráló bizottság szótöbbséggel javasolta, hogy Maróti Egonnak a kandidátusi címet megadják.

A vitát összefoglalta :

Szilágyi János György

a bizottság titkára